

FUQAROLIK-HUQUQIY JAVOBGARLIKDA QO‘LLANILADIGAN FUQAROLIK TA’SIR CHORALARI

Ergashev Jo‘rabek Shokir o‘g‘li

Toshkent viloyati yuridik texnikum o‘quvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada fuqarolik-huquqiy javobgarlik uchun o‘llaniladigan huquqiy ta’sir choralari yoritilgan bo‘lib, mazkur huquqiy ta’sir choralari shaxslarning buzilgan huquqlarini tiklashdagi ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: neustoyka, haqiqiy zarar, sababiy bog‘lanish, huquqiy ta’sir choralari

Umumiy qoida bo‘yicha fuqarolik javobgarlik choralari zararni qoplash, neustoyka to‘lash, zakalatdan maxrum bo‘lishda namoyon bo‘ladi. Ayni paytda, bundan tashqari ham fuqarolik javobgarlik ta’sir chorasi sifatida baholanishi mumkin bo‘lgan huquqiy ta’sir choralari tizimi mavjud.

Biroq ushbu tizim kengaytirilgan holda ham talqin etiladi. Fuqarolik-huquqiy javobgarlik choralari nafaqat zararni qoplash, neustoyka to‘lash, balki musodara xarakteridagi choralar, shuningdek, alohida notipik xarakterdagi choralar ko‘rinishida bo‘lishi ham mumkin. Notipik choralar jumlasiga, masalan, badnom qiluvchi ma’lumotlar bo‘yicha raddiya berish, asarga haqiqiy muallif muallifligini inkor etgan huquqbuzar tomonidan muallifni e’tirof etish va shu kabilar kiradi. Fuqarolik-huquqiy munosabatlar doirasi nihoyatda keng, demak ta’sir choralari doirasi nihoyatda keng bo‘ladi.

Odatda, fuqarolik javobgarlik usullari bilan himoya usullari farqlanadi. Fuqarolik-huquqiy himoya usullari ko‘p hollarda huquqbuzarlikni oldini olishga, huquqbuzarlikka yo‘l qo‘ymaslikka yo‘naltirilgan bo‘ladi. Biroq, ba’zi holatlarda fuqarolik huquqlarini himoya qilmish usuli va javobgarlik chorasi, shakli aynan bir xil bo‘lishi mumkin. Fuqarolik javobgarlik choralari FK, fuqarolik qonun hujjatlarida va boshqa normativ hujjatlarda, shuningdek, lokal normativ hujjatlarda belgilab qo‘yilgan bo‘lishi lozim. Sud tomonidan fuqarolik javobgarlik chorasini qo‘llashda ushbu qoida imperativ xarakterga ega bo‘ladi. Chunki FKning 5-moddasi 3-qismiga ko‘ra, fuqarolik huquqlarini cheklaydigan va javobgarlik belgilaydigan normalarni o‘xshashlik bo‘yicha qo‘llanishga yo‘l qo‘yilmaydi. Bunda normativ manbalarida ko‘rsatilgan fuqarolik ta’sir choralari qat’iy yopiq ro‘yxat asosida belgilab qo‘yilgan degan xulosaga kelish o‘rinli bo‘lmagan bo‘lur edi. Bu asosan ta’sir chorasi sud tomonidan emas taraflarning ixtiyoriy kelishuvi asosida qo‘llanilishiga nisbatan taaluqlidir.

Amaldagi FKda belgilangan fuqarolik ta’sir choralari fuqarolik huquqi bilan tartibga solinadigan munosabatlar doirasining kengayishi bilan o‘zini universal xarakterini zaiflashtirishi mumkin. So‘ngi vaqtlarda fuqarolik huquqi munosabatlari bilan tartibga solinadigan shaxsiy munosabatlar doirasi, turlari kengaymoqda. Muayyan shaxsiy huquqlarni vujudga kelishi, ularni amalga oshirish xususiyatlari doirasi va shartlari, qonun hujjatlarida belgilab qo‘yish holatlari uchramoqda. Masalan, fuqaroning nomiga bo‘lgan huquq va boshqalar.

Bundan tashqari fuqarorlik munosabatlari doirasi kengayib, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan tashkiliy-huquqiy xarakterdagi korporativ munosabatlar kirib kelmoqda. Umuman olganda hayotning rang barangligi va mudom rivojlanishda ekanligi, fuqarolik huquqida erk muxtoriyati va taraflarning tashabbuskorlik ustuvorligining mavjudligi javobgarlik choralari normativ asosda qat'iy belgilanishini istisno etadi.

Demak, kelgusida shaxsiy, mulkiy va tashkiliy munosabatlar bo'yicha, shu munosabatlarning xarakteridan kelib chiqib, taraflarni huquqiy munosabatda insofli bo'lishga, o'z majburiyatlarini o'z vaqtida tegishli tartibda bajarishini rag'batlantiradigan va majbur qiladigan huquqbuzar uchun noqulay va huquq egasi (jabrlanuvchi) uchun "taskin toptiruvchi", qo'shimcha imkoniyatlar vujudga keltiruvchi ta'sir kuchiga ega bo'lgan dispozitiv xarakterdagi javobgarlik choralari belgilanishi mumkin.

Zararni qoplash fuqarolik-huquqiy javobgarlik shakli sifatida Fuqarolik-huquqiy javobgarlikning asosiy shakli bo'lgan zararni qoplashni uchta turi bor. Birinchisi zarar (real va boy berilgan foyda)ni qoplash (FKning 14-moddasi) bo'lib, bu umumiy xususiyatga ega.

Bundan tashqari zararni qoplash maxsus usuli sifatida, agar huquqbuzar huquqbuzarlik orqali ma'lum bir foyda ko'rgan bo'lsa, mazkur foydani zarar ko'rgan shaxs foydasiga undirish ham qo'llaniladi. Va nihoyat mualliflik huquq va turdosh huquqiy munosabatlarda zararlar yetkazilishidan qat'i nazar, huquqbuzarlik xususiyati va huquqbuzar aybi darajasidan kelib chiqib, ish muomalasi odatlarini hisobga olgan holda zararni o'rnini qoplash evaziga to'lanishi lozim bo'lgan tovonni to'lanishi (Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi qonunning 65- moddasi) ham mavjud.

Moddiy zararni qoplashdan tashqari ma'naviy zararni qoplash ham fuqarolik-huquqiy javobgarlikning o'ziga xos shakli hisoblanadi. Fuqarolik-huquqiy javobgarlikning alohida turlari bo'lgan majburiyatni buzganlik uchun javobgarlik va zarar yetkazganlik uchun javobgarlikni qo'llash masalalari ushbu darslikning tegishli qismlarida bayon etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mualliflar jamoasi. Fuqarolik huquqi. 2-qism. Darslik. – Toshkent: TDYU, 2019. 684-b.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh. 2-jild. (ikkinchi qism). Adliya vazirligi. –Toshkent: Baktria Press, 2013. 912-b.
3. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh. 3-jild. (ikkinchi qism). Adliya vazirligi. –Toshkent: Baktria Press, 2013. 800-b.
4. Imomov N.F. Yuridik shaxs mohiyatining fuqarolik-huquqiy talqini (nazariy masalalar). Monografiya. –Toshkent: TDYuU, 2017. 156-b.
5. Oqyulov O., Ro'zinazarov Sh.N., Imomov N.F. Fuqarolik qonunchiligining rivojlanishi va takomillashtirish istiqbollari (axborotahliliy material). –Toshkent: TDYI, 2015. 111-b.